

Tadeusz Bierkowski

UCZESTNICTWO W KULTURZE MŁODZIEŻY PRACUJĄCEJ

1. W p r o w a d z e n i e

Badania nad uczestnictwem w kulturze społeczeństwa polskiego budzą duże zainteresowanie specjalistów z wielu dyscyplin naukowych. W wyniku owych zainteresowań badawczych zgromadzono już bogatą literaturę obrazującą różne - z zasady pojedyncze - aspekty aktywności kulturalnej /ruch amatorski, czytelnictwo książek, prasy, telewizja itp./ wybranych grup społecznych, zawodowych, środowiskowych, wiekowych. W mniejszym natomiast stopniu zajmowano się całościowym ujmowaniem problematyki uczestnictwa w kulturze badanych grup.

W niniejszym szkicu problem uczestnictwa w kulturze rozważany jest w odniesieniu do jednej kategorii wiekowej - młodzieży pracującej - ale w szerokim aspekcie: czasu wolnego, uczestnictwa w amatorskim ruchu artystycznym, placówkach artystycznych zawodowych, czytelnictwa, zainteresowań telewizją oraz uczestnictwa w rozrywce. W naszych rozważaniach przez młodzież pracującą rozumiemy kategorię młodzieży, która ukończyła 18 lat życia a nie przekroczyła jeszcze 28 roku¹, pracuje zawodowo w zakładach państwowych, uspołecznionych lub warsztatach prywatnych /prowadzonych przez rodziców lub samodzielnie/, w gospodarstwach rolnych /prowadzonych przez rodziców lub samodzielnie/. Cechą charakterystyczną tej grupy młodzieży, wyróżniającą ją spośród młodzieży szkolnej, studenckiej, niepracującej, jest jej status społeczny, związany z pełnieniem ról zawodowych wśród społeczności dorosłych, status materialny, określający jej względną lub całkowitą samodzielność, a przede wszystkim samodzielność w zakresie dyspo-

nowania sobą, zwłaszcza w zakresie "posiadania prawa do czasu wolnego", co w konsekwencji może mieć decydujące znaczenie na zakres, jak i częstotliwość uczestnictwa w kulturze.

Podjętą decyzję uwzględnienia w badaniach młodzieży pracującej w mieście, jak i zamieszkałej oraz pracującej na wsi, oparto się na założeniu, iż konfrontacje aktywności kulturalnej młodzieży z obu tak przeciwstawnych sobie środowisk wypukli bardziej wyraziście szereg czynników rzutuujących i wyróżniających jej stopień, rodzaj i zakres uczestnictwa i aktywności kulturalnej. Mówiąc o uwarunkowaniach środowiskowych wskazać należy, iż w Polsce Ludowej podjęto w ramach polityki kulturalnej szereg przedsięwzięć organizacyjnych i politycznych, by w płaszczyźnie dostępu do ogólnonarodowych wartości kulturalnych zapewnić warunki każdemu obywatelowi bez względu na miejsce zamieszkania. Natomiast sam proces różnicowania uczestnictwa w kulturze winien dokonywać się w zakresie sposobów i form preferowanych wyborów wartości, a więc selekcji wynikającej z zainteresowań osobistych, wieku, zawodu oraz przygotowania w zakresie rozbudzonych zainteresowań wybraną dziedziną kultury.

Materiał empiryczny został zebrany od młodzieży zatrudnionej w 14 zakładach pracy, w tym 6 z Bydgoszczy i 8 zakładów położonych w miastach na terenie województw: bydgoskiego, toruńskiego i pilskiego oraz 38 miejscowości wiejskich - gminnych i sołeckich z wymienionych wyżej trzech województw. Ogółem badaniem objęto 1544 osoby, w tym: zamieszkałych w miastach 933 i na wsiach 611 osób.

Spośród młodzieży pracującej w mieście wykształcenie podstawowe miało 14%, zasadnicze zawodowe 49%, średnie ogólnokształcące i zawodowe 28%, wyższe 9%. Struktura zatrudnienia przedstawiała się następująco: 81% badanych było zatrudnionych bezpośrednio w produkcji i usługach, 19% w administracji, służbach socjalnych, turystyce. Z ogółu zatrudnionych w mieście 61% nie przekroczyło 21 roku życia, 32% w wieku 22 - 25 lat i 7% od 26 do 28 lat. Wśród młodzieży do 21 roku życia 43% stanowiły kobiety, a 57% mężczyźni.

Wśród badanych po 22 roku życia /przeważali mężczyźni/ - 61%, kobiety zaś stanowiły 39%.

Młodzież wiejska czynna zawodowo w 28% posiadała wykształcenie podstawowe, w 52% zasadnicze zawodowe z przewagą rolniczego, w 18% średnie ogólnokształcące i zawodowe oraz w 2% wyższe. Spośród ogólnej liczby badanych 57% zatrudnionych było bezpośrednio w gospodarstwach rolnych, 21% w usługach dla rolnictwa i zaopatrzeniu /mechanizatorzy rolnictwa, kierowcy, traktorzyści, robotnicy rolni/, 9% stanowili robotnicy zatrudnieni w małych zakładach produkcyjnych zlokalizowanych na wsi i 12% w służbie rolnej, w urzędach gmin, handlu, szkolnictwie, milicji. Młodzież do 21 roku życia stanowiła 68% i w tej grupie wiekowej przeważały liczebnie dziewczęta - 52%. Wraz z wiekiem liczba dziewcząt malała, a mianowicie: w wieku 22 do 25 lat było 27%, a w wieku 26 do 28 lat już tylko 5%. Badania prowadzone wśród młodzieży wiejskiej wskazują na istotne zjawisko, iż z wzrostem wieku podmiotem działalności społecznej i kulturalnej stają się mężczyźni w stopniu znacznie wyższym niż ogół kobiet /wiek 22 - 28 lat/.

2. C z a s w o l n y m ł o d z i e ż y p r a c u - j ą c e j

Przemiany społeczne jakie zaszły w Polsce w latach 1960-1978 były różnorodne i wpłynęły na ukształtowanie się wielu potrzeb. Jedną z grup owych potrzeb obejmuje dziedzina spraw socjalnych, a wśród nich czas wolny, który w świadomości społeczeństwa stanowi wartość uznawaną, coraz silniej pożądaną i godną zabiegów². Wartość czasu wolnego, jako wartość nie w pełni osiągnięta, lecz leżąca jeszcze w sferze pożądań, szczególnie silnie odczuwana jest wśród młodzieży pracującej na wsi, a zwłaszcza w tej grupie, w której znajdują się młodzi rolnicy prowadzący już samodzielnie gospodarstwa.

Badania nad czasem wolnym prowadzone w Polsce wskazują na występowanie istotnych różnic ilości tego czasu pozosta-

jącego do dyspozycji mieszkańców miast i wsi. Dalsze badania winny zmierzać w kierunku wyjaśnienia dynamiki owego czasu ujmowanego a/ w układzie cyklicznym związanym z funkcjonowaniem społeczno-zawodowym człowieka, b/ cyklem przyrody, a także tradycji i obrzędowości.

Czas wolny młodzieży pracującej w mieście układa się w określony cykl: roczny, tygodniowy, dobowy z pewną odrębnością dnia pracy, dnia wolnego od pracy i świątecznego. Czas ten układa się podobnie w ciągu całego roku z wyjątkiem okresu urlopu, który najczęściej przypada na miesiące od maja do września. W cyklu tygodniowym czas wolny układa się podobnie, niezależnie od pory roku. Różnica występuje wtedy tylko, kiedy pracę wykonuje się na zmianę popołudniową lub nocną. Stwierdza się, że w takim układzie czas wolny się "rozpływa" lub "ginie". Wielkość wolnego czasu, jaki pozostaje do dyspozycji młodzieży pracującej zależy od wieku oraz obowiązków rodzinnych. Młodzież do 22 roku życia dysponuje codziennie czasem wolnym od 2,5 do 5 godzin, zaś starsi, posiadający obowiązki rodzinne lub dodatkowe, wynikające z pracy zarobkowej, dysponują od 1,2 do 3,5 godziny.

W innych proporcjach układa się czas wolny w poszczególnych grupach wiekowych w dni wolne od pracy /wolne soboty/. Młodzież do 22 roku życia prawie w 80% dysponuje całym dniem i to bez względu na płeć. Natomiast w wieku 23 - 28 lat notuje się około 33% przypadków braku czasu wolnego lub ograniczenie jego do minimum - 1 do 2 godziny dziennie, bowiem pozostałą część przeznaczają na uzupełnienie prac zaległych z całego tygodnia, takich jak: drobne remonty, prace porządkowe, pranie, zakupy itp.

W niedzielę młodzież do 22 roku życia w zasadzie cały dzień przeznaczają dla siebie. Dorośli, zwłaszcza posiadający rodzinę, czas wolny posiadają dopiero od godzin popołudniowych i organizują go odmiennie niż w dni robocze czy wolne soboty, bowiem dominują spacer z rodziną, odwiedziny sąsiedzkie, a częściowo i praktyki religijne. Ten tradycyjny i obrzędowy sposób spędzania czasu wolnego związanego z niedzielą deklaruje około 27% badanych.

W środowisku wiejskim problem wolnego czasu jest bardzo złożony i zróżnicowany. Na czas wolny nakładają się i wzajemnie przenikają: czas wyznaczony cyklem zjawisk przyrodniczych, którym to zjawiskom podlegają rolnicy i czas wolny wyznaczony cyklem prac produkcyjnych - cykl tygodniowy i dobowy. Temu drugiemu cyklowi podlegają pracownicy zatrudnieni poza rolnictwem, ale także w jakimś stopniu i rolnicy. Osobną kategorię mieszkańców wsi stanowią chłopci-robotnicy oraz pracownicy zatrudnieni w zakładach uspołecznionych lub administracji, ale mieszkający przy rodzinach prowadzących gospodarstwa rolne. Ich pomoc i współudział w pracy na roli w godzinach poza pracą zawodową wyznacza zakres czasu wolnego, wynikającego w równej mierze z cyklu zjawisk przyrodniczych, jak i cyklu pracy produkcyjnej /cyklu rocznego, tygodniowego i dobowego/.

Na wsi młodzież pracująca posiada do dyspozycji czas wolny w bardzo różnym wymiarze i nie da się jego ująć tak jednoznacznie, jak w podobnym środowisku wiekowym w mieście. Najwięcej czasu, tak w cyklu rocznym, tygodniowym i dobowym, posiada młodzież nie mająca obowiązków rodzinnych i nie prowadząca samodzielnie gospodarstwa oraz młodzież zatrudniona poza rolnictwem. Młodzież ta w ciągu poszczególnych dni tygodnia dysponuje w poszczególnych porach roku od 1 do 2 godzin czasu wolnego w porze letniej i do 5 godzin w porze zimowej, w tym w soboty czas ten wzrasta około godziny. Niedziela w zasadzie jest dniem wolnym albo w całości, a co najmniej w wymiarze 6 - 7 godzin. Wraz ze wzrostem wieku, a zarazem obowiązkami rodzinnymi oraz w wyniku pełniejszego udziału w prowadzeniu gospodarstwa rolnego czas wolny ulega skróceniu z tym, że nie ulega zmianie w ciągu tygodnia /pozostaje od 1 do 2 godzin dziennie/, a maleje w soboty z 5 do 3,5 godzin i w niedzielę z 6 do około 4. Podobnie czas wolny kształtuje się w soboty i niedzielę wśród młodzieży pracującej poza rolnictwem, ale posiadającej dodatkowe obowiązki wynikające z pomocy rodzicom prowadzącym gospodarstwa rolne.

Jak wynika z przedstawionych materiałów empirycznych, młodzież pracująca na wsi, mimo dużego zróżnicowania w zak-

resie zatrudnienia, potrafi wygospodarować już dość znaczną ilość czasu wolnego niezależnie od cyklu zjawisk przyrodniczych oraz cyklu tygodniowego i dobowego³. Istotną natomiast różnicą polega na tym, iż czas w cyklu tygodniowym i dobowym młodzieży wiejskiej jest nieco mniejszy oraz z zasady nie posiada ona czasu wolnego w wolne od zajęć soboty, a także nie korzysta z dłuższych urlopów w cyklu rocznym. Brak owego czasu wynikającego z wolnej soboty, a także po części z niedzieli, a przede wszystkim rocznego urlopu jest bardzo silnie odczuwany i pozostaje w sferze nie zaspokojonych potrzeb.

3. Udział młodzieży pracującej w życiu kulturalnym

Przeprowadzone rozważania wskazują, iż młodzież pracująca w mieście, jak i na wsi posiada do swej dyspozycji określoną ilość czasu, tak w wymiarze tygodniowym, jak i dobowym, którym może rozporządzać według własnego uznania. W dalszej części rozważań zwrócimy uwagę, jak młodzież pracująca pożytkuje ów czas wolny i jakie miejsce w nim zajmuje uczestnictwo w kulturze. Przez uczestnictwo w kulturze rozumieć będziemy zorganizowany i formalny udział badanej społeczności w instytucjach upowszechniania kultury, jak i spontaniczne uczestnictwo w ramach nieformalnych kontaktów społecznych. Na uczestnictwo w kulturze - zdaniem Antoniny Kłoskowskiej - składają się czynności formułowania oraz odbierania i interpretowania symbolicznych przekazów⁴. Zdając sobie sprawę z uproszczenia, jakie kryje w sobie termin "konsumpcja" można określić uczestnictwo w kulturze jako wyraz konsumpcji kulturalnej⁵.

3.1. Udział w amatorskim ruchu artystycznym

W niedalekiej przeszłości - w latach 1945 - 1960 - podstawowym terenem aktywności kulturalnej młodzieży pracującej był amatorski ruch artystyczny. Lata 1960 - 1968 charakteryzowały się dynamicznymi zmianami społeczno-gospodar-

czymi, które wyraźnie wpłynęły na różnorodność, rodzaj i wybór aktywności kulturalnej społeczeństwa polskiego, w tym i młodzieży pracującej. W wyniku tych zmian udział w amatorskim ruchu artystycznym młodzieży pracującej jest już tylko jedną z form aktywności kulturalnej, i to nie najbardziej eksponowaną, tak w środowisku miejskim, jak i wiejskim.

W Bydgoszczy w 6 badanych zakładach pracy działają zakładowe kluby kultury, lecz tylko w 4 prowadzone są zespoły artystyczne /75%/, w klubach tych zorganizowano od 1 do 3 zespołów. Ogółem powołano 13 zespołów, co daje przeciętnie 2,1 zespołu na placówkę.

Spośród ogółu badanych / 933 osoby / zakładowy dom kultury lub dzielnicowy dom kultury odwiedza 31%. Jest to stosunkowo wysoki odsetek młodzieży, która wchodzi w bezpośredni kontakt z placówkami. Bliższe jednak rozpoznanie problemu wskazuje, iż ponad połowa tej grupy młodzieży odwiedza placówkę przygodnie i nie częściej niż raz w miesiącu. W konsekwencji do zespołów artystycznych należy tylko 57 osób, co stanowi zaledwie 6,2% badanych /w tym w Bydgoszczy 4%, a w małych miastach 8,4%/..

Nieco aktywniej w amatorskim ruchu artystycznym uczestniczy młodzież w klubach kultury pracujących w małych miastach. Spośród 8 zakładowych placówek w terenie, w 7 prowadzone są zespoły artystyczne w liczbie od 1 do 4, co daje razem 21 zespołów z przeciętną 2,6 zespołu artystycznego na placówkę.

Obserwuje się też zdecydowanie wyższą aktywność w amatorskim ruchu artystycznym młodzieży z wykształceniem średnim i wyższym - ponad 90% ogółu członków zespołów /mimo, że w ogólnej liczbie badanej populacji stanowiła ona niespełna 37%/.

Nieco odmiennie kształtuje się udział w amatorskim ruchu artystycznym młodzieży pracującej na wsi. Ponad 81% badanych bywa w placówkach kulturalnych, w tym 43% częściej niż raz w tygodniu. Duży odsetek młodzieży pracującej na wsi, która odwiedza placówki kulturalne, nie jest równoznaczny z aktywnością, bowiem do zespołów artystycznych należy tylko 68 osób,

co stanowi 11,2% badanej populacji. W badanych środowiskach zorganizowane były placówki kulturalne, zaś zespoły pracowały tylko w miejscowościach większych, a mianowicie: w 6 gminnych ośrodkach kultury działało 9 zespołów, w 5 wiejskich domach kultury - 6 zespołów i w 27 klubach tylko 7 zespołów, razem więc 22 zespoły artystyczne.

Mimo że młodzież pracująca z wykształceniem średnim na wsi stanowiła tylko 18% ogółu badanych, to w zespołach artystycznych wynosiła ponad 64% ich członków. Zdecydowanie w zespołach amatorskich na wsi przeważają mężczyźni - 73%.

W placówkach kulturalnych w miastach oraz we wsiach zorganizowano razem 56 zespołów, ale tylko 21 dla młodzieży pracującej i dorosłych /11 w miastach i 10 we wsiach/, pozostałe 35 to zespoły dziecięce i młodzieży szkolnej. Zespoły artystyczne, w których uczestniczy młodzież pracująca są liczebnie bardzo małe - od 5 do 14 członków, wśród których znajdują się także przedstawiciele młodzieży szkół średnich i zasadniczych oraz młodzieży niepracującej.

Tabela 1. Udział w amatorskim ruchu artystycznym młodzieży pracującej w mieście i na wsi

młodzież pracująca w tym:	udział w zespołach		ogółem zespołów	rodzaj zespołu artystycznego									
	osób	%		teatralny	recytatorski	estrady poetyckiej	muzyczny	piosenkarzy	plastyczny	fotograficzny	taneczny	haftu ludowego	chóralski
młodzież miejska N = 932	57	6,2	11	-	2	1	4	1	2	1	-	-	-
młodzież wiejska N = 611	68	11,2	10	2	1	-	4	-	-	-	1	1	1

Zestawienie wskazuje na stosunkowo mały udział młodzieży pracującej na wsi, jak i w mieście w amatorskim ruchu artystycznym. Zespoły amatorskie występują znacznie częściej w środowiskach większych, w których można zyskać pomoc instruktora specjalisty. W mieście zanika tradycyjny teatr amatorski, słabo jest też prezentowany na wsi. W środowisku miejskim obserwuje się wzrost zespołów wymagających pewnej dojrzałości kulturalnej i intelektualnej, a więc zespołów recytatorskich, estrady poetyckiej, plastycznych. Tego typu zespoły w środowisku wiejskim występują sporadycznie /plastyczne są częstym zjawiskiem tylko w zespołach dziecięcych/. Na wsi utrzymują się jeszcze, w nielicznych przypadkach, zespoły tradycyjnie związane z kulturą wsi, takie jak: tańca regionalnego czy haftu ludowego. Podobnych zespołów w środowisku miejskim nie zanotowano podczas badań. Wspólne zjawisko występujące wśród młodzieży miejskiej i wiejskiej to duża popularność zespołów muzycznych, stanowią one ponad 1/3 wszystkich zespołów.

3.2. Uczestnictwo młodzieży pracującej w życiu kulturalnym instytucji zawodowych

Młodzież pracująca ma możliwości korzystania z teatru, filharmonii, biura wystaw artystycznych uzależnione od miejsca zamieszkania. Z grupy badanej młodzieży pracującej w miastach, tylko młodzież w Bydgoszczy i Grudziądzu ma możliwości uczestniczenia w spektaklach teatralnych w miejscu swego zamieszkania. Bezpośredni dostęp do filharmonii oraz biura wystaw artystycznych ma tylko młodzież zamieszkała w Bydgoszczy.

Bezpośredniość dostępu do instytucji kulturalnych jest jednym z czynników sprzyjających uczestnictwu w kulturze. Młodzież z Bydgoszczy i Grudziądza znacznie częściej uczęszcza do teatru niż ci badani, w których miejscu zamieszkania nie ma tej instytucji kulturalnej. Nie jest to jednak uczestnictwo zadowalające, bowiem aż 43% badanych stwierdziło, iż z teatrem miało sporadyczne kontakty w okresie nauki

szkolnej, ale teraz nie uczestniczy w ogóle w spektaklach teatralnych. Dalsze 36% uczęszcza do teatru sporadycznie - raz na rok lub 2 lata. Są to z zasady kontakty okazjonalne, wynikłe nie z osobistych potrzeb lecz określonej sytuacji /otrzymanie biletu z zakładu, towarzyszenie innym osobom itp./. Przeciętnie więc od 1 do 2 razy w roku w spektaklu teatralnym uczestniczy 13%, natomiast 8% można uznać za stałych bywalców teatru, bowiem uczestniczą oni systematycznie w widowiskach teatralnych od 3 do 5 razy w ciągu roku. Dla tej grupy udział w spektaklach stanowi ważną formę uczestnictwa w kulturze.

W miastach leżących poza siedzibą teatru młodzież pracująca uczestniczy w przedstawieniach teatralnych jeszcze w mniejszym stopniu niż badani z dużych ośrodków miejskich. Ponad 64% tej młodzieży bierze sporadycznie udział w spektaklach teatralnych, przy czym częstotliwości jej wizyt w teatrze nie sposób dokładnie określić /1 raz na kilka lat/. Dalszych 31% deklaruje, że bywa w teatrze przeciętnie raz na rok, zaś pozostałe 5% raz i więcej /niewiele ponad 1,5% bywa częściej niż 3 razy w ciągu roku/.

Młodzież wiejska ma bardziej ograniczone możliwości kontaktu z teatrem, toteż bywa w nim rzadziej niż młodzież z miasta. Tylko 3% deklaruje, że jest stałymi bywalcami w teatrze /2 i więcej razy w ciągu roku/. Pozostali w ogóle nie bywają w teatrze lub tylko sporadycznie - 19% raz na kilka lat. Tylko w jednej miejscowości młodzież wiejska organizuje raz do roku zbiorową wycieczkę do teatru w Bydgoszczy, Grudziądzu, Toruniu.

Analizując uczestnictwo młodzieży pracującej w mieście, jak i na wsi w życiu teatralnym obserwuje się zjawisko pewnej polaryzacji przebiegającej zgodnie z przedziałem wykształcenia. Badania wykazują, że do młodzieży biernej nie uczestniczącej w życiu kulturalnym lub uczestniczącej sporadycznie, zalicza się zdecydowanie młodzież z wykształceniem podstawowym oraz zasadniczym zawodowym, zaś do grupy aktywniejszej z wykształceniem średnim i wyższym. Drugi przedział przebiega pomiędzy młodzieżą zamieszkałą w Bydgo-

szczy, Grudziądzu i miastach, w których teatr występuje dość często gościnnie, a młodzieżą zamieszkałą w małych miasteczkach oraz na wsi, do których teatr nie dociera.

W koncertach muzycznych w filharmonii uczestniczy niespełna 2,5% młodzieży z Bydgoszczy i około 1% z miast małych. Udział młodzieży wiejskiej w imprezach muzycznych /koncertach filharmonii/ nie przekracza ułamka procentu. Podobnie kształtuje się uczestnictwo w działalności wystawienniczej biura wystaw artystycznych. Z ogólnej liczby młodzieży miejskiej tylko 11 osób /1,2%/ przyznaje, że są częstymi bywalcami na wystawach /w tej grupie 1 osoba z wykształceniem podstawowym/. Ponadto 9% deklaruje, że bywa czasem w biurze wystaw artystycznych, a więc przygodnie i niesystematycznie. Kontakt młodzieży wiejskiej z biurem wystaw artystycznych jest znikomy i nie da się ująć statystycznie.

Zaobserwowane zjawisko ograniczonego udziału młodzieży pracującej w życiu kulturalnym instytucji zawodowych znajduje potwierdzenie w innych badaniach, a dotyczących uczestnictwa robotników, bowiem, jak stwierdza K.Żygulski, aktywność kulturalna robotników, obejmująca takie zagadnienia, jak uczęszczanie do teatru, na koncerty, wystawy plastyki, udział w amatorskich zespołach artystycznych /żadna z tych form/ nie absorbuje nawet jednego procentu⁶.

3.3. Czytelnictwo książek młodzieży pracującej

Problematyka czytelnictwa jest w miarę wszechstronnie zbadana, posiadamy w tym zakresie bogatą literaturę przedmiotu. Dane jednak, jakie są prezentowane w różnych źródłach, różnią się zasadniczo i wskazują na znaczne rozbieżności w ocenie udziału młodzieży pracującej w zakresie czytelnictwa /od kilku procent do ponad 60% czytających/. Na tak dużą rozpiętość danych wpływa szereg czynników, a przede wszystkim środowisko, wiek i wykształcenie badanych. W badaniach jakie przeprowadziliśmy, elementy związane ze środowiskiem, a więc miejscem zamieszkania okazały się bardzo istotne. Młodzież wszystkich miejscowości miała dostęp do księgozbiorów

bibliotek, lecz z racji wielkości jednostek osadniczych /miasto, wieś gminna, sołecka, przysiółek/ wartość owych księgozbiorów jest ilościowo i jakościowo różna. Młodzież z Bydgoszczy oraz zamieszkała w miastach posiada szereg możliwości korzystania z księgozbiorów, bibliotek publicznych, bibliotek zakładowych, a nawet specjalistycznych /Bydgoszcz/. Możliwości czytelnicze młodzieży wiejskiej są ograniczone, bowiem na 38 miejscowości wiejskich - w 6 znajdują się gminne biblioteki, w 4 filie, zaś w 28 tylko punkty biblioteczne. Ujęcie więc wyników w odsetkach napotyka duże trudności, bowiem od wielkości księgozbioru znajdującego się w środowisku, czy w ogóle jego braku, posiadanego wykształcenia młodzieży, typu zatrudnienia i pełnionych funkcji społecznych zależy poziom aktywności czytelniczych. Młodzież pracująca w mieście czyta stosunkowo dużo, bowiem 54% stwierdza, iż czyta książki. Wśród młodzieży pracującej na wsi odsetek ten jest tylko nieznacznie niższy i wynosi 51%. Wnikliwsza analiza zainteresowań czytelniczych badanych grup wskazuje na znaczną złożoność problemu aktywności czytelniczej, bowiem okazuje się, iż ważne są tu nie tylko odpowiedzi dotyczące ilości czytelników, ale i ich poziomu oraz doboru czytanej literatury. Wyżej przytoczone dane mówią, że czyta 54% młodzieży pracującej w mieście i 51% na wsi, oznacza to, że połowa młodzieży nie ma żadnego kontaktu z książką. Istotnym czynnikiem aktywizującym stan czytelnictwa jest wykształcenie. W grupie młodzieży miejskiej młodzież z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym do 21 roku życia zajmująca się czytelnictwem stanowi 22%. Odsetek ten wzrasta w grupie wiekowej 22 - 25 lat do 23% i znacznie maleje po 25 roku życia do 13%, co daje przeciętną ogółu młodzieży czytającej w granicach 19%. W grupie młodzieży z wykształceniem średnim i wyższym - niezależnie od miejsca zamieszkania - istotnych różnic w przedziałach wiekowych nie notuje się, zaś ogół czyta w granicach 79%. Zatem 21% młodzieży posiadającej pełne przygotowanie - średnie i wyższe nie czyta książek lub czyta sporadycznie od 1 do 2 książek rocznie.

Sytuacja czytelnicza w środowisku wiejskim jest znacznie gorsza. W miejscowościach w których są siedziby gminnych bibliotek, udział młodzieży pracującej wśród czytelników wynosi 36%, w tym ilość osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym nie przekracza 12%. Z punktów bibliotecznych korzysta zaledwie 7% młodzieży, przeważnie z wykształceniem podstawowym i zasadniczym, bowiem środowiska te wykazują znikomą odsetek osób z wykształceniem średnim.

Istotną jest odpowiedź na pytanie: ile książek czytają przedstawiciele poszczególnych grup. Ponad 50% ogółu czytelników czyta bardzo mało - od 1 do 6 książek rocznie. Odsetek ten w środowisku wiejskim wynosi nawet 58%. W grupie tej przeważają czytelnicy z wykształceniem najniższym, a zwłaszcza pełniący funkcję robotników oraz młodzież wiejska ze wsi sołeckich. Pozostała część czytających książki - stanowiąca niespełna 50% - to czytelnicy o średniej aktywności. Czytają oni od 7 do 18 książek rocznie. Tylko 7% czyta więcej niż 18 książek rocznie, w tym 2,5% ponad 40 książek.

Przedstawione tu dane o czytelnictwie książek młodzieży pracującej wskazują, iż czynnikami różnicującymi są: wykształcenie oraz środowisko gwarantujące dostępność do książki w granicach zasięgu bezpośredniego, a więc dostępu do biblioteki. Analiza zawartości pozycji czytelniczych skłania nas do stwierdzenia, iż wykształcenie odgrywa tu rolę istotną aczkolwiek nie tak silną, jak by przypuszczać należało. Przyjmując za Antoniną Kłoskowską podział poziomu czytelników na 4 kategorie, w zależności od typu czytanej literatury⁸, wskazać należy, iż wśród badanej młodzieży dominuje pierwszy i drugi poziom zwany elementarnym i popularnym. Ten typ czytelnictwa reprezentuje ponad 79% ogółu czytających. W grupie tej znajduje się młodzież z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, ale także i młodzież z wykształceniem średnim, i to bez względu na miejsce zamieszkania. Wśród młodzieży z wykształceniem średnim, o typie czytelniczym pierwszym i drugim, przeważają osoby w wieku do 21 roku życia i nieliczni przekraczający

25 rok życia. Pozostałe 21% ogółu czytelników podzielić można na czytelników wyrobionych, tzw. "typ klasyczny", stanowiących około 17% oraz zaliczanych do typu czwartego tj. "elity czytelniczej", poszukujących literatury awangardowej /4%. Obie grupy czytelników - typu trzeciego i czwartego - charakteryzują się średnim i wyższym wykształceniem oraz bardziej dojrzałym wiekiem - przeważnie są to czytelnicy w wieku 25 - 28 lat. Wśród nich znajdują się ci, którzy czytelnictwo uprawiają bardzo intensywnie, a ilość pozycji przeczytanych w ciągu roku przekracza 25.

3.4. Zasoby dóbr kultury w posiadaniu młodzieży pracującej

Przyspieszony proces rozwoju społecznego w Polsce powoduje znaczny wzrost dochodów ludności, a w tym i dochodów młodzieży pracującej. Powstaje zatem dążność do posiadania na własność szeregu przedmiotów użytku kulturalnego, można więc je przyjąć jako jeden z istotnych elementów aktywności kulturalnej, chociaż do tej pory sporadycznie tylko uwzględniany w badaniach. Badania wskazują, iż młodzież przywiązuje szczególną wagę - w zależności od wykształcenia, zarobków, standardu mieszkania - do posiadania takich dóbr kultury, jak: biblioteka, urządzenia nagłaśniające, instrumenty muzyczne, aparaty filmowe, fotograficzne.

Biblioteczki domowe gromadzi ponad 59% młodzieży miejskiej i 63% młodzieży wiejskiej. Jakkolwiek dane wskazują, iż młodzież wiejska posiada statystycznie więcej bibliotek prywatnych niż młodzież miejska, to są to dane pozornie korzystniejsze, bowiem wśród młodzieży wiejskiej przeważają biblioteczki małe, liczące od 20 do 100 tomów. Wielkość księgozbiorów młodzieży miejskiej jest wyższa i waha się od kilku do 740 tomów. Posiadane księgozbiory są w większości przypadków bardzo różnorodne, przypadkowo gromadzone, najczęściej dotyczą literatury pięknej, przygodowej, sensacyjnej czy nawet kryminalnej. Ogółem można zaliczyć je do typu pierwszego i drugiego, a więc elementarnego lub popularnego. Właściwy księgozbiór uwzględniający za-

interesowania, gromadzony świadomie i celowo kompletuje niewielki odsetek badanych. Najczęściej są to posiadacze bibliotek wynoszący ponad 100 tomów, zazwyczaj mają wykształcenie wyższe, zaś księgozbiór częściowo odziedziczyli od rodziców, częściowo gromadzą samodzielnie. Sygnalizowany tu problem wart jest pogłębionych badań, gdyż znacznie może zmienić naszą wiedzę o czytelnictwie społeczeństwa polskiego.

Tabela 2. Prywatne księgozbiory młodzieży pracującej

Wielkość księgozbioru prywatnego	Młodzież miejska N = 933			Młodzież wiejska N = 611		
	wykształcenie					
	podstawowe, zawodowe zasadnicze	średnie ogólne i zawodowe	wyższe	podstawowe zawodowe zasadnicze	średnie ogólne i zawodowe	wyższe
nie posiada książek	79	39	4	74	36	-
do 20	12	47	4,3	17	51	27
od 21 do 50	7	10	41	4	9	63
od 51 do 100	2	3	44	5	4	10
od 101 do 200	-	-	6,6	-	-	-
od 201 do 300	-	1	-	-	-	-
od 301 do 500	-	-	-	-	-	-
ponad 500	-	-	0,1	-	-	-

Obok posiadania własnego księgozbioru, przedmiotem kolejnego pożądanego jest przede wszystkim magnetofon, posiada go około 22% młodzieży pracującej w mieście i 13% na wsi. Podobnie kształtuje się w kolejności posiadanie radia turystycznego 27% w mieście i 21% na wsi. Adapter jest urządzeniem powszechnym, posiada go młodzież obu grup. Obserwano też znaczny odsetek posiadaczy aparatów fotograficznych - 31% i 23% oraz pojedyncze przypadki posiadania kamer filmo-

wych - 7 osób, w tym 1 na wsi /posiadacze kamer stanowili około 0,6% ogółu badanych/. Dodać należy, iż chęć posiadania owego sprzętu jest powszechnie odczuwana i można przypuszczać, że będzie to w przyszłości silna tendencja do zaspokojenia owych potrzeb. Posiadanie nowoczesnego sprzętu będzie więc rzutować na kierunek zmian aktywności kulturalnej, proces pogłębiającej się specjalizacji i indywidualizacji w uczestnictwie kulturalnym.

3.5. Zainteresowania programem telewizyjnym

W zakresie powszechności dostępu do dóbr kultury nie osiągnęliśmy jeszcze stanu zadowalającego. W wielu środowiskach działają rozliczne uwarunkowania natury obiektywnej. Ograniczenia te w znacznej mierze pokonywane są w wyniku dynamicznego rozwoju telewizji, dzięki której ogół społeczeństwa uzyskuje możliwości dostępu do ogólnonarodowych wartości kultury, bez względu na miejsce zamieszkania, a po części i poziom wykształcenia. W 1960 roku na 1000 mieszkańców wsi przypadały 4 telewizory, zaś w mieście 58. Natomiast w 1977 roku na wsi wskaźnik ten wynosił już 144, a w mieście 239. Stosunek ten w 1960 roku kształtował się więc jak:4:58 /1:14,5/, a w 1977 roku 114:239 /1:1,66/ z tendencją szybszego przyrostu liczby telewizorów na wsi niż w mieście. Podobny proces nasycenia miasta, jak i wsi obserwuje się w zakresie odbiorników radiowych. Można więc wyrazić twierdzenie, iż obecnie istnieje możliwość korzystania z telewizji i radia w każdym środowisku, bez względu na miejsce zamieszkania. Badania upoważniają nas do takiego stwierdzenia, bowiem na pytanie: jak często korzysta Pan/i/ z telewizji, aż 87% badanych na wsi i 92% w mieście stwierdza, że korzysta codziennie lub prawie codziennie, pozostali co najmniej raz w tygodniu. Zatem kontakt ogółu społeczeństwa z dobrami kultury przebiega za pośrednictwem środków masowego przekazu, które upowszechniają treści ogólnonarodowe, przekazywane w formie zinstytucjonalizowanej, centralnie, o bardzo zróżnicowanej zawartości, z dostosowaniem do grup wiekowych, społecznych, poziomu wykształcenia itp. Istotą owego uczestnic-

twa i odbioru upowszechnianych wartości jest fakt przekazu zinstytucjonalizowanego ze źródeł centralnych, z możliwością odbioru zindywidualizowanego i nieformalnego, a więc według osobistego uznania. Możliwość wyboru nadawanych wartości w płaszczyźnie indywidualnej, zdaniem A. Kłoskowskiej stanowi wyraz spontanicznego ruchu kulturalnego o szczególnym znaczeniu⁹, bowiem każdy według własnego uznania decyduje o wyborze owych wartości, w których chce uczestniczyć.

Bardziej wnikliwa analiza doboru programów telewizyjnych wskazuje, iż zainteresowania młodzieży pracującej w mieście i na wsi są w wielu przypadkach zbliżone lub podobne. Na przykładzie 10 bloków programowych dokonano zestawienia trzech najchętniej oglądanych i najbardziej popularnych programów telewizyjnych z podziałem na młodzież miejską i wiejską/.

Tabela 3. Zainteresowania programem telewizji młodzieży pracującej

Blok programowy	Młodzież	
	miejska N = 933	wiejska N = 611
	%	
dzienniki i przeglądy polityczne	83	79
filmy telewizyjne	55	73
teatr telewizji	58	49
programy rozrywkowe	47	52
teleturnieje i konkursy	36	41
audycje historyczne	32	28
programy oświatowe	22	18
programy biograficzne	21	16
programy wiedzy rolniczej	8	12
muzyka poważna	9	4

Z powyższego zestawienia wynika, że telewizja pełni przede wszystkim funkcję informacyjną i kulturalno-rozrywkową, mniej ważna okazała się funkcja oświatowa. Funkcja informacyjna i kulturalno-rozrywkowa jest dostosowana do poziomu wszy-

stkich grup wiekowych, środowiskowych i w pewnej mierze poziomu wykształcenia. Pewna różnica występuje w odbiorze programów teatralnych na korzyść osób z wykształceniem średnim i wyższym, bowiem wśród badanych ze średnim i wyższym wykształceniem wybiera je 63%, zaś z podstawowym i zasadniczym niewiele ponad 50%. W grupie osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym wzrosła natomiast rola filmu i programów rozrywkowych. W środowisku wiejskim wysoką rangę zyskał film telewizyjny /miasto 55%, na wsi 73% badanych/, mniejszą natomiast teatr /miasto 58%, wieś 49%/.

Ogółem w odbiorze programów telewizyjnych uczestniczy znakomita większość badanych osób, a zatem w ramach owego odbioru dokonuje się szeroki zakres oddziaływań ideowo-wychowawczych oraz upowszechnienia kultury. Sumując różnorodne przejawy aktywności kulturalnej we wszystkich dziedzinach stwierdzić należy, iż telewizja swym zasięgiem przewyższa je kilkakrotnie, pełni więc funkcję doniosłą w całokształcie wychowania i edukacji kulturalnej społeczeństwa.

4. Z a b a w a i t u r y s t y k a j a k o f o r m a a k t y w n e g o u c z e s t n i c t w a w k u l t u r z e

W placówkach kulturalnych w mieście bywa co najmniej raz w tygodniu około 25% badanych, 6% raz na dwa tygodnie oraz kilkanaście procent sporadycznie. Zatem około 31% to bywalcy utrzymujący stały kontakt z zakładowymi lub osiedlowymi domami kultury. W środowisku wiejskim w placówkach kulturalnych bywa co najmniej raz w tygodniu ponad 43% badanych, zaś rzadziej, raz na dwa do czterech tygodni, 38%. Natomiast w zespołach artystycznych uczestniczy 4% młodzieży objętej badaniem w Bydgoszczy, 8,2% młodzieży miast terenowych i 11% młodzieży pracującej na wsi. Zatem tylko kilka procent młodzieży do placówki kulturalnej przychodzi w celu czynnego amatorskiego uprawiania wybranej dziedziny sztuki. Pozostała część przychodzi po to, by w sposób bardziej lub mniej zorganizowany spędzić

czas wolny, którym dysponuje. W sytuacji ograniczonego udziału młodzieży pracującej w amatorskim ruchu artystycznym, coraz większego znaczenia nabierać będzie zabawa rozumiana jako jedna z głównych form uczestnictwa w kulturze. Od kilku już lat placówki kulturalne znajdują się pod silną presją młodzieży domagającej się właściwie tej formy działalności - organizacji zabawy w postaci dyskotek i wieczorów towarzyskich. Praktycznie bogatsze placówki kulturalne tym presjom już uległy, bowiem w kilku placówkach dyskoteki lub zabawy oraz wieczorki towarzyskie organizuje się co najmniej dwa razy w ciągu miesiąca. Dyskoteki i wieczorki organizuje się częściej w placówkach bydgoskich, nieco rzadziej w terenowych domach kultury i klubach zakładowych. W środowisku młodzieży wiejskiej wieczorki towarzyskie i dyskoteki organizuje się przeciętnie raz w miesiącu, a częstotliwość zależy od warunków lokalowych oraz liczby młodzieży danego środowiska.

Drugą formą rozrywki popularną w mieście, jak i na wsi, są spotkania koleżeńskie w placówkach kulturalnych. W zasadzie spotkania takie odbywają się kilka razy w tygodniu, nie mają formy zorganizowanej, lecz są to raczej spotkania przypadkowe: przy kawie, przy telewizji, podczas czytelnictwa prasy, przy grach towarzyskich itp.

Coraz bardziej pożądaną formą rozrywki, rzadko jeszcze podejmowaną przez placówki kulturalne, zwłaszcza w terenie, są zajęcia w zakresie rekreacji i turystyki. Obserwuje się wśród młodzieży, zwłaszcza zatrudnionej w zakładach pracy w Bydgoszczy, stosunkowo duże zainteresowanie turystyką zindywidualizowaną lub organizowaną w małych grupach. Najczęściej są to takie formy, jak: biwaki, rajdy piesze, kajakowe, samochodowe, wędkarstwo. Natomiast wycieczki zbiorowe poddawane są ostrej krytyce, przede wszystkim ze względu na braki organizacyjne, towarzyszący im pośpiech, powierzchowność informacji, niesolidność w dotrzymaniu umów /noclegi, wyżywienie, punktualność przewodników/. Ogólnie podkreśla się też niedocenianie elementów kulturotwórczych i wychowawczych przez organizatorów wycieczek, nadużywanie alkoholu w czasie jazdy,

rezygnowanie z części imprez kulturalnych przewidywanych w programie.

W środowisku wiejskim popularność wycieczek jest znaczna, bowiem w ciągu 1977 roku korzystało z tej formy spędzania wolnego czasu 13% badanej młodzieży. Były to jednak wyjazdy organizowane przez różne organizacje turystyczne i gospodarcze, a nie placówki kulturalne. Potrzeby rozwoju turystyki na wsi są bardzo silnie odczuwane, bowiem ponad 85% młodzieży deklaruowało chęć uczestniczenia chociażby w kilkudniowej wycieczce, tak po kraju, jak i najbliższej okolicy.

5. Z a k o ń c z e n i e

Rozważania oparte na materiałach empirycznych pozwoliły nam prześledzić stan aktywności kulturalnej młodzieży pracującej w mieście i na wsi. Uzyskane dane wskazują, iż młodzież aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym w wielu płaszczyznach: ruchu amatorskim, czytelniczym, jest odbiorcą kultury upowszechnianej przez instytucje zawodowe, posiada też rozbudzone potrzeby posiadania i gromadzenia przedmiotów użytku kulturalnego i dóbr kultury. Najpełniej korzysta ona jednak z technicznych środków przekazu, do których należy telewizja. Mimo ogromnych dokonań państwa w celu zapewnienia każdemu obywatelowi możliwości uczestniczenia w kulturze, dla wielu mieszkańców kraju warunki i możliwości takiego uczestnictwa są nadal nierówne. Młodzież zamieszkała w małych miasteczkach, a zwłaszcza we wsiach /wsiach sołeckich/ posiada nieporównanie mniejsze możliwości korzystania z dóbr kultury, zaś wtedy, kiedy podejmie działania, by zaspokoić potrzeby kulturalne, musi dysponować większą ilością wolnego czasu i znacznie większymi środkami materialnymi /dojazdy do placówek, np. teatru, filharmonii/. Istotnym czynnikiem silnie różnicującym i wywierającym wpływ na stopień, jak i na zakres aktywności kulturalnej młodzieży pracującej jest posiadane wykształcenie. Można przyjąć jako pewnik, iż wykształcenie podstawowe oraz zasadnicze zawo-

dowe nie przygotowuje młodego obywatela do szerszej aktywności kulturalnej. Znamienny jest fakt, że młodzież po ukończeniu zasadniczej szkoły zawodowej, do której uczęszcza w ciągu 2 do 3 lat, nie zyskuje w zasadzie pełniejszego przygotowania do uczestnictwa w kulturze w porównaniu z tym, co wyniosła ze szkoły podstawowej. Szkoły te nie pełnią więc funkcji wzorotwórczej i kulturowej. Warunkiem gwarantującym wszechstronniejszy udział w kulturze staje się ukończenie szkoły średniej i ponadśredniej. Wydaje się też, że następuje ograniczenie aktywności młodzieży pracującej w amatorskim ruchu artystycznym na rzecz innych form: zabawy, turystyki, zamiłowań oraz użytkowania własnego sprzętu i urządzeń kulturalnych - magnetofonu, aparatu fotograficznego, kamery filmowej, przesłuchiwanie nagrań muzycznych, lektury posiadanych książek i innych. Zmiany w zakresie uczestnictwa w kulturze młodzieży pracującej winny być bacznie obserwowane przez czynniki wyznaczające działalność kulturalną takich placówek, jak: domy kultury, kluby zakładowe, gminne ośrodki kultury.

PRZYPISY

- ¹ Przechławska A., Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowania, Warszawa 1976, s. 23.
- ² Badania nad wzorami konsumpcji. Praca zbiorowa pod red. J.Szczepańskiego, Warszawa 1977; Czyżowska Z., Problemy polityki społecznej, Warszawa 1978; Kształt struktury społecznej. Studia do syntezy. Praca zbiorowa pod redakcją W.Wesołowskiego, Warszawa 1978; Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce. Praca zbiorowa pod red. A.Sicińskiego, Warszawa 1978.
- ³ Bednarski H., Społeczna rola kobiet wiejskich, Bydgoszcz 1976, ss. 157 - 180.
- ⁴ Kłoskowska A., Społeczne ramy kultury, Warszawa 1972, s. 129.

- 5 Szczepański J., Zagadnienia konstruowania i realizacji modelu i wzorów konsumpcji socjalistycznej, W: Badania nad wzorami konsumpcji. Praca zbiorowa pod red. J. Szczepańskiego, Warszawa 1977, ss. 74 - 75.
- 6 Żygulski K., Przemiany potrzeb kulturalnych społeczeństwa polskiego, W: Badania nad wzorami konsumpcji. Praca zbiorowa pod red. J. Szczepańskiego, Warszawa 1977, s. 402.
- 7 Gładysz A., Robotnicy a książki, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972; Przecławska A., Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowania, Warszawa 1976.
- 8 Kłoskowska, A., Społeczne ramy kultury, Warszawa 1972, s. 169.
- 9 Kłoskowska A., Instytucjonalne ramy a spontaniczny rozwój kulturalnego uczestnictwa, W: Kultura polska a socjalistyczny system wartości. Praca zbiorowa pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1977, s. 374.

LES RECHERCHES SUR LA PARTICIPATION EN CULTURE DE LA JEUNESSE TRAVAILLANTE

Résumé

Les recherches sur la participation en culture de la jeunesse travaillante on a fait sur la base des départements de Bydgoszcz, Toruń et Piła /1544 personnes/.

Les éléments qui distinguent la participation en culture ce sont: le milieu d'habiter /grands villes, petites villes, villages/ et l'instruction élémentaire, secondaire, supérieure. La jeunesse travaillante qui habite dans les villes /plus que 50 milles habitants/ et la jeunesse qui a l'instruction secondaire et supérieure prend part dans la vie culturelle plus universal /le théâtre, la philharmonie, les expositions, la lecture/. Elle est moins intéressée à création d'amateurs et à l'amusement. La jeunesse qui habite dans les petites villes et dans les villages aussi qui la jeunesse, qui a l'instruction élémentaire et secondaire prend part dans la vie culturelle plus unitérel.

DIE VORSCHUNGEN VON DER TEILNEHMUNG IN DER KULTUR DER
ARBEITENDE JUGEND

Zusammenfassung

Die Vorschungen von der Teilnahme in der Kultur der arbeitende Jugend hat man in Wojewodschaften von Bydgoszcz, Toruń und Piła /1544 Personen/ geführt.

Am wichtigsten Faktoren, die die kulturelle Activität unterscheiden, das sind: die Milieu des Wohnortes /grosse Städte, kleine Städtchen, Dörfer/ und Ausbildung. Die arbeitende Jugend, die in Städten /über 50 Tausend Einwohner/ wohnt, und die Jugend mit der Mittel - und Hochschulbildung nimmt vielseitig im Kulturleben teil /Theater, Philharmonie, Ausstellungen, Lesen/. Diese Teil von arbeitende Jugend interessiert sich weniger für die Amateuschaffen und den Zeitvertreib. Die Jugend, die in kleinen Städten arbeitet, und die Jugend mit der Grund - und Fachbildung nimmt im Kulturleben sehr einseitig teil.